

րական ընկերությունն է կառավարվելնրիս
 չի պիտի ունենայ զատապարտել նրանց:

Ինչպես և առաջին

Ուրեմն դժուար չէ նախագուշակել, թէ ի՞նչով կը վերջանայ այդ հին կատակերգութեան նոր խաղը, որի հերոսը (կարծեմ վերջինը) Սայիդ-Փաշան է։

Հայկական խնդրի վերաբերութեամբ թիւրքաց կառավարութեանը յանձն վերջ դնականները միաձայն գրութեամբ կը պահանջեն վերանորոգական հետեւեղ ղլխաւոր կէտերը Հայաստանի համար։ 1) Թիւրքիան պէտք է այնպիսի քրիստոնեայ ղլխաւոր նահանգապետ նշանակի, որի բնութեան թիւրքահայ առնու թիւին ստանայ և ապահովվի մեծ պետութիւնների ներկայացուցիչները։ 2) Պէտք է Հայաստանի չորս նահանգներից կենտրոնական նահանգական խորհուրդ հաստատել։ 3) Պէտք է ժողովրդական կառավարելիք, որի բանակութիւնը բաւական լինի ներքին կարգը կատարելագոյն պահպանելու համար։ 4) Պէտք է քաղաքական և քաղաքային կառարեալ հաւասարութիւն ապահովելու առանձին դատաստանական և վարչական օրէնքների առաջ, որոնք կը մշակվին նահանգական կենտրոնական խորհուրդից և որոնք պէտք է մեծ պետութիւնների ներկայացուցիչների հաւատութեամբ ստանան։ 5) Հայաստանի մէջ կըրօնական կառարեալ համերոգութիւն պէտք է լինի։ Այս կազմակերպութիւնը, որ վաղուց մտցրած է կրօնականի մէջ, արդէն աւջողացրեց երկրի բարօրութիւնը։

Նորերումս «Մասիս» լրագրի մէջ մի թիւը թաղցութիւն էր ապօրինի երգումը, որ արտասովորական տեղական բոլոր լրագիրների մէջ և ամենքի վրա շատ ծանր տպւորութիւն գործեց։ Ահա այդ «Թիւրքականութեան բառացի թարգմանութիւնը»։ «Թիւրք հարցը ուռնաց ղլխաւոր հիւպատոս պ. Օրբերիւրի մի տեղական բնակիչն արած յայտնութիւնն է, թէ որովհետեւ քրիստոնեայ և մահմետական ազգերնակութիւնը հեռու է միմուռնանից, նա սխառմամբ կարծի խառն ուռնու պաշտօնական մասնուի միջոցով հրեքել Հայաստանի մէջ եղած սովի շարժարտութիւնը։ Նրա նրա հետ խոսողը նրա կոտեց, որ ազգաբնակչութեան ստուռութիւնն պատճառը դէպք պ. Օրբերիւրի սովակ ժողովուրդը չէ, որին երբեք չէր տրուում իր համար Ռուսաստանից ուղարկված օգնութիւնը, Օրբերիւրի սապ. Փութը սուս էք ստուռ, երգումի մէջ երբեք ոչ մի սովակ չէ եղել, և նա խոստացաւ իր այդ ստուռը հաստատել ուռն պաշտօնական լրագիրների միջոցով։»

Որովհետեւ երգումի մէջ հաստատված սովակներին օգնելու մասնաժողովը, անդլխական հիւպատոսարանը, հայկական առաջնորդարանը, անդլխական միութնայնեքը և ֆրանսիական հիւպատոսը ուսմութիւնը եղան սովից անհմտով ամբողջին հաց և փող բաժանելով ուրեմն հասակնային է, որ իր թիւը թաղցութեան մէջ Օրբերիւրի արած յայտնութիւնը չափազանց նեղացրեց հայ ազգաբնակչութեանը և հայ մասն լին, որ բոլորովին ցանկութիւն չունի բանակելու սկսել հայերին մեծ բարեբարութիւններ արած մի պետութեան ներկայացուցչի հետ։ Այսպէս թէ այնպէս, իրաւացի է թէ ոչ կըրդում այդ թիւը թաղցութեանը, այդպէս սովակութեան երեւալ անմամանակ և և ֆրանսար երգումի ուռն ներկայացուցչի անուան համար։

ՀԱՅԱՍՏԱՆ *

Պ. ՊԵՐՔԷ, (նախկին խորհրդականն արտաքին գործոց նախարարութեան), վերստին խօսք առնողը բաւ թէ ինք ուրախ էր ըսելով որ Պ. Կատարեան իւր ընթերցելու խօսքերուն համար պատասխանատու չէր և այս երկրի մէջ ոչ ոք կրնայ չը ձանդել Պ. Կատարեանի խօսքերուն ծանրակշռութիւնը։ Պ. Կատարեան վերջապէս իւր անհատական պատասխանատուութեան խնդիրը մինչև ցարդ բրածէն բոլորովին տարբեր կերպիւ ներկայացուց հասարակութեան։ Ստուգելու և ալ միշտ զգացած եմ որ Ռուս-Փութըական պատերազմին ժամանակ Պ. Կատարեանի բանակաստութիւններն ու զորքաները մեծ պատասխանատուութիւն թողած էին անոր վրա։ Եւ իրաւի, իմ պահպանողական բարեկամայն հետ շատ հակամեծ եմ Պ. Կատարեանի վրա թողել նորա արտասանած բանաստեղծութեանց արդիւնները։ (Հաւանութեան աղաւաղակն էր)։

«Մեր այս գիւերուան նստի մէջ Պ. Կատարեանի դիտողութեանց մին այս էր թէ երկրի պատերազմին մինչև իրա Պրեքս-Ֆիլիտի նախարարութեան վերջին անգամ պաշտօնի անցնելուն ժամանակը,—(1864-1873, միջոց մը, յորում ղլխաւորապէս ազատականը իշխանութեան վրա էին),—անդադար յանդիմանական ազգաբարութիւնը ուղղուած էին Փութըլի որպէս զի իւր վարչութիւնը բարեքէ։ Այս այնպիսի խօսք մ'է, որոյ վրա Պ. Կատարեանի հետ կրնամ վէճել մանրէ Գանցա ըստեցու, և Պ. Կատարեան ալ լսեց, թէ այդպիսի յանդիմանական ազգաբարութիւններ պարունակող զորութիւն չը կայ։ Անգղիոյ արտաքին գործոց պաշտօնատան մէջ (այսինքն, աղաւաղականը իշխանութեան վրա եղած ժամանակ երբեք Փութըլի բարեբարգանց վրա են պնդած)։ Միշտ դժուար է ժխտական խօսք մ'ազգացուցնել, ուստի առ այժմ առ միայն կրնամ որ 1862 թուականին, կամ այն միջոցները, իրա ձան Ռուսիյի կողմանէ Փութըլի մէջ կրօնական ներդաւմութեան խնդրոյն վրա գրուած մի քանի պաշտօնագրերի զատ, ուրիշ ո' եւ յանդիմանալիք մը չը կայ, որ ֆրիտանական կառավարութեան կողմանէ Փութըլի ուղղուած լինի բարեկողմութեան պահանջը։ Համար։ (Մտիկ ըրէք, մտիկ ըրէք)։ Կրնամ նաեւ յիշել, որ 1854-էն մինչև 1874, Պ. Կատարեան 14 տարի շարունակ կամ կիմական նախարար և կամ արտաքին գործոց նախարար էր։

«Պ. Կատարեանի մի խօսքը մեծ գոհութեամբ լսեցի։ Նա ըսաւ որ եթէ Փութըլի Պրեքսի գաշնագրին ինչ ինչ յորուածոց-գործադրութեան համար ուրիշ կառավարութեանց զով աղկեցութիւն բանեցնելու իրաւացի պահանջ մ'ընէր։ Անգղիական կառավարութեան, այս վերջին պարտապիտի լինի միջնորդելու բայց միւս կողմէն Պ. Կատարեան շատ լինելու կերպիւ խօսեցու այն մեծ խնդրոյն վրա թէ Փութըլի նրա կատարած բուն կան միջոցներ ի զործ պիտի դրուէն եթէ Եւրոպիոյ վարչարեքը չը գործադրէ։ Եւ պատասխանատուութիւն յանձն չը պիտի առնու ըսելով թէ ըրուանակ միջոցներ պէտք է ի զործ գործել թէ ոչ։ Եւ այնպէս կը կարծեմ որ այս բանը պարագաներէն կանխում ունի, և ոչ մի անհատական անգամ կրնայ զաղափար մը յայտնել, ըստ որում պէտք եղած պաշտօնագրերը տակաւին ժողովուրդին հարցըրուած։

«Ներդաւմական համաձայնութեան զաղափարը ներկայ նախարարութեան չնորհիւ երևան չկաւ։ Լորտ Պրեքս-Ֆիլիտի նախարարութիւնն ալ այդ զաղափարն ունէր և զայն ի զործ դնելու համար, Պ. Կատարեանի արտաքինութեան չափ վաճառք ունէր։ Եւ մեծ դարձումս լսեցի Պ. Կատարեանի այն խօսքը թէ Անգլո-Փութը պայմանալիքը Գաղղիոյ նախանձը գրգռած էր, և թէ Լորտ Պրեքս-Ֆիլիտի նախարարութիւնն այս մասին լսեցի իւր կտոր պաշտօնագրեր զաղանի պահած էր խորհրդարանին։ Այդ միջոցին բազմաթիւ Կապորտ տեղաբնիկ հրատարակեցան, և թէ պէտք և պարտաւորուած չեմ ըսելու թէ Պ. Կատարեանի յիշածին պէս Գաղղիոյ նախանձն երևան հանող գրուած ինչը չը կան, այստե ամենայնիւ կրնամ ըսել թէ այդպիսի պաշտօնագրոց վրա տեղեկութիւն չունիմ և մեծ պիտի լինի զարմանք եթէ այդ օրինակ գրութիւններն ունենան Անգղիական Խորհրդարանէն պաշտօնագրեր ծածկած լինելու ամբաստանութիւնն յոյժ ծանր է, և անշուշտ այդ մասին ուրիշ աւթիւ ուղարկութիւն պիտի հրաւիրեմ (Մտիկ ըրէք, մտիկ ըրէք)։ Գաղղիոյ զգալման զաղով, կրնամ յայտարարել թէ Գաղղիոյ հետ մեր համաձայնութեան տալանական չափ կառարեալ էր, և չեմ յիշեր թէ Պ. Կատարեանն այս մասին ուրիշ մօտք հրապարակային կամ անհատական յայտարարութիւն մ'ըրած լինի։

«Պ. Կատարեան Արմենիոյ մասին ո' եւ է բան մ'ընելու նկատման կեցած դժուարութեանց վրայ խօսեցաւ, և այդ դժուարութեանց գրչութեան մասին արտակայ չը կրնար լինիլ։ Բայց ոչ հարկաւոր, ոչ ալ օգտակար էր որ Պ. Կատարեան այդ դժուարութեանց վրայ խօսէր, զի եթէ անոնց գաղանքն չը տարուի, արդիւնքը մեծ պիտի լինի։ Կառավարութիւնը չի յիշել ըստ մ'անգամ արտասանել չեմ ունէր, բայց պէտք է ըստ թէ Լորտ Պրեքս-Ֆիլիտի նախարարութեան պաշտօնէն ցաղելէ անաշտ, եւ յոյժ աղուտակէ գգաւալութիւն թէ կեանք է այն ժամանակն, յորում հարկ անհրաժեշտ էր որ Անգղիա բան մ'ընէ Արմենիոյ նկատմամբ (Մտիկ ըրէք, մտիկ ըրէք)։

«Ձը գիտեմ թէ պատուարժան երեւութանը կարգադրած են Լորտ Պրեքս-Ֆիլիտի նախարարութեան կողմանէ ժողովուրդ մատուցել պաշտօնագրեր, վերաբերութեամբ այս խնդրոյն յետէ կարգադրած են, անուշտ դիտած են թէ, այդ պաշտօնագրոց մէջ նկարագրուածին համեմատ, փոքր-Մալոյ վիճակն... ծանր էր, և թէ Սեր Է. Լէյբըր ի շարքերը բոլորովին անպաշտ չէին յետ յետ որ և է բան մը պիտի լինի, կը յուսամ թէ ներկայ կառավարութիւնն աւելի արագ կերպիւ պիտի գործէ։ Փութը վարչութեան բարեկողման խնդրոյն վրայ շատ լսեցի կրնամ ըսել, բայց պէտք է զոհանք մամ սա միայն ղլխով թէ փոքր Մալոյ մէջ միշտ անոյ զգալում մը կայ թէ այդ երկրին ժողովրդաց լաւաշին բարեկամն Անգղիա է, և թէ նոքա Անգղիոյ ազգեցու լինելն կը սպասեն որ իրենց այդ դժուարութեան և դժբաղդութեանց լուծում մը տրուի։ Եթէ արդի նախարարութիւնն իւր նախորդին ընթացից հետեւելով, միշտ աղկեցութիւն բանեցնէ այն ուղղութեամբ, տարակայ չը կայ թէ որ մը գոհացուցիւ արդիւնք կրնայ ձեռք բերուիլ։

«Պ. Կատարեան կրօնական կողմ հակամիտութեան մը խօսք ըրաւ, որ անշուշտ Եւրոպիոյ ղլխին հակամիտութիւնը պարտի լինիլ, բայց գրեթէ ամեն հեղինակ համաձայն էր թէ Փութը կառավարութիւնն, իւր ամեն

թերութեամբ հանդերձ, կրօնական անհերոգամիտ ոգի չունէր։ Կրօնական խնդրով և միախառնական ձեռնարկներով զբաղող անձինք տանէն առաջ խոստովանած են թէ Փութը կառավարութիւնը կրօնական գործոց մասին ուրիշ բաղաւր կառավարութիւնն ներէ աւելի ներդաւմութիւն է։ Նրա կրօնական անհերոգութեան մասին Փութը կառավարութիւնն Արեւելեան բազմաթիւ մարմնոց հետ բաղադրամբ, կը տեսնեմ թէ կառավարութիւնը քաղաքային և կրօնական պատմութեան պաշտպան հանդիսացած է։ (Ո՛, և հաւանութեան աղաւաղակն էր)։ Բազմաթիւ երեւութանք դիտած պէտք է լինի Լատին և Յոյն գեղերու միջև շարունակ տեղի ունեցած զիւններ, որով Փութը կառավարութեան հարկ անհրաժեշտ էր իրեն միջնորդ գործել այդ երկու գեղերուն միջև։ Ուստի, եւ անիւրաւ կը դատեմ որ Պ. Կատարեան ըսէ թէ կրօնական անհերոգութիւնն արդեւ մ'էր Փութը կառավարութեան բարեկողման։ Եթէ Փութըլի միջբարկ կառավարութեւ պաշտօնի կողմին, կրօնական ո' եւ է տեսակ անհերոգութիւնն արդիւնք չը լինի անոնց բարի գործերուն։

«Փութըլի բարեկողմանց գործին մէջ ծանր խնդիր մ'ալ դրամական խնդիրն է։ Առանց դրամի ոչ ոք կրնայ բարեք վարչութիւն սպասել։ Եւրոպա համաձայնած լինի թէ ոչ, եթէ Փութըլի համար բան մ'ընելու դիտարարութիւն կայ, ըստ իսմիւր ձանքան քաղաքային վարչութեան բարեքանք համար դրամ հայկութիւն է։

«Պ. Կատարեան ըսաւ նաեւ թէ միայն Ռուսական ջանիւք չէր որ Եւրոպական Փութըլի գաւառաց ողբալի իրողութիւններն յաւաք եկան։ Բայց Պ. Կատարեան այն իրողութեանց վերաբերեալ շատ մը Կապորտ ձեռարկներ մտացած պէտք է լինի։ Այն ժամանակուան դէպքերն յիշող ամեն ոք գիտէ թէ Չերնայեվն զօրակար խժժութեանց սկսելուն ամիսներ առաջ Կապորտ ձեռարկներ միայն մէկ նպատակաւ կը գործէին, այն է Փութըլի դէմ պատերազմ բանալու նպատակաւ։ Ուստի, եւ կը պնդեմ որ Ռուսական գործունեութիւնն անմիջական պատճառն էր Պութըլիական խժժութեանց (Մտիկ ըրէք)։

«Վերջանելով, հարկ կը համարեմ ապահով մեր կառավարութիւնն որ եթէ պահպանողականը կարեւոր օգնել ներկայ նախարարութեան, որպէս զի Փութըլի գործոց կարգադրութիւնն յաւաք ասին, կրնայ վտանգ լինիլ թէ մեր կողմին որ և է ապօրէն արդիւնք չը պիտի ելն իւր գործողութեանց դէմ (Մտիկ ըրէք, մտիկ ըրէք)։

«Իմ ձեռքանութիւնը փակեցաւ։ Պ. ձէյն Պրայսի առաջարկութեան ընդունուելով, որ խնդրած էր թէ Հայոց խնդրոյն վերաբերեալ նոր պաշտօնագրերը խորհրդարանին հարցըրուին։ (Մասիս)

ՄՇԱԿԻ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ	
ՄԻՋԱՊԱՏՈՒՆ ԲՆԱԿԵՐՈՒԹԵՒՆՆԵՐ	
Ս. ՊԵՏԵՐՈՎԻՉ, 17 սեպտեմբերին Պետական բանկի 5% տոմսեր առաջին շրջանի արժէ 94 Է. 50 Կ, երկրորդ 92 Է. 37 Կ, երրորդ 93 Է. 35 Կ, չորրորդ 92 Է. 37 Կ, ներքին 94 տոմսային փոխառութեան տոմսակը արժէ 220 Է. 75 Կ, երկրորդ 216 Է. 25 Կ, արեւելեան տոմսային փոխառութեան տոմսակը 90 Է. 75 Կ, երկրորդ 90 Է. 75 Կ, երրորդ 90 Է. 75 Կ, ուրիշ 8 Է. Ռուսաց 1 ռուբլ Լոնդոնի վրա արժէ 24 ⁹ / ₁₆ պեն, Ռուսաց 100 Է. Հարկաւոր վրա 210 մարկ 25 պեն, փարկի վրա 200 Է. 50 անասիւն	

Իմագիր—հրատարակող ԳԻՐԻՐ ԱՐԵՐՈՒՆԻ

*) «Вперед» լրագրի № 163-ի մէջ երգումից հարցում մի տեղեկութիւն տալից, որ միւրեւ ընդ տակ դրոյթները Հայաստանի մէջ։ Սրգեք «Вперед» այն պաշտօնական լրագրէր չէ, որի մասին խօսում էր։

Մաս. «ГОЛОС»-ի մը.

*) Նարոնականութիւն և վերջ։